

Grątkowska-Ratyńska, Barbara

Barokowa szafa z kręgu elbląsko-żuławskiego w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie

---

Kronika Zamkowa 1-2/51-52, 55-60

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Grątkowska-Ratyńska

BAROKOWA SZAFKA Z KRĘGU ELBLĄSKO-ŻUŁAWSKIEGO W ZBIORACH ZAMKU KRÓLEWSKIEGO W WARSZAWIE

W 1982 r. do zbiorów Zamku Królewskiego zakupiona została w Warszawie odznaczająca się wyjątkową urodą duża barokowa szafka sieniowa¹. Jest ona jednym z interesujących przykładów zjawiska adaptacji i transformacji rozpowszechnionego w Europie wzoru holenderskiej barokowej szafki sieniowej na terenach nadbałtyckich². Omawiany egzemplarz należy wprowadzić do najbardziej typowych przykładów meblarstwa kręgu elbląskiego, ma jednak wystarczającą liczbę cech na tyle charakterystycznych, by łączyć jego pochodzenie z nieznaną pracownią w tym rejonie.

Ogólna zasada całej konstrukcji niemal wiernie powtórzona została z wypracowanego przez lata wzoru. Odznaczający się dużymi rozmiarami mebel ma bowiem typową, ruchomą i łatwo rozkładaną konstrukcję, mocowaną z zastosowaniem dużych drewnianych klinów. Składa się z charakterystycznych części, a mianowicie z wieńca dolnego, czyli skrzyniowego cokołu na pięciu maszynych, toczonych, gruszkowatych nogach, którym finalnie nadano kształt ośmiościenny, z dwuskrzydłowego korpusu i z wieńca górnego zamkniętego łamanym trapezowo szczytem o bogatym, wielokształtnym profilu. Środkową część wieńca górnego rozczłonkowano pilastrowym występnym na osi. Cokół jest pozbawioną podziałów wewnętrznych skrzynią bez szuflad, co należy do cech typowych dla szaf z kręgu Elbląga, podobnie jak i łamany szczyt zwieńczenia³. Przód cokołu ma natomiast trzy zewnętrzne podziały pilastrowe. Konstruk-

cja pleców składa się z szeregu desek pionowych, łączonych piórami i rozkładanych przy demontażu mebla. Ciężkie, warstwowe skrzydła drzwi szafki wyposażono w duży stalowy zamek z dwoma ryglami.

Ze znanych przykładów mebli z kręgu elbląsko-żuławskiego bryła szafki ze zbiorów zamkowych pod względem rozmiarów i budowy najbliższa jest szafce elbląskiej z kolekcji Zamku Królewskiego na Wawelu, wzmiankowanej przez M. Rehorowskiego⁴. Wyraźne różnice występują natomiast w programach i technikach dekoracji obu mebli.

Szafka ze zbiorów warszawskich jest świadectwem rzetelnej znajomości rzemiosła i wysokiej sprawności warsztatowej nieznanego wykonawcy, co przejawia się zarówno w samej solidnej konstrukcji stolarskiej mebla, jak i w jego subtelnym programie zdobniczym. Jednak o walorach estetycznych szafki zadecydowała przede wszystkim staranność w doborze drewna jesionowego, z którego wykonano mebel, a także skromna, oszczędnie zastosowana intarsja, która podkreśla architektoniczny charakter dekoracji. Przód mebla rozczłonkowany został trzema lizenowymi płaszczyznami, na których wytyczono pozorne pilastry intarsją z ornamentu wstęgowo-cęgowego. Kompozycje te zwieńczone zostały trzema małymi rzeźbionymi kapitelami w kształcie uproszczonych kartuszy, ujętych drobnymi, liściastymi gałązkami⁵. Na kartuszach powtarza się plastycznie rzeźbiony, prosty w rysunku motyw kwiatowy, który przypomina pojedyncze elementy zdobnicze

1. Szafa barokowa, krąg elbląsko-żuławski, ok. 1730, Zamek Królewski w Warszawie. Fot. A. Ring & B. Tropiło / Baroque armoire manufactured in the Elbląg-Żuławy region, ca. 1730, Royal Castle, Warsaw. Photo A. Ring & B. Tropiło

one przynależność do osoby, rodu bądź miejscowości, czego przykładem są szafy z pracowni gdańskich z rozbudowanymi, plastycznymi zwieńczeniami, wyposażonymi w rzeźbione tarcze z herbami, które niosą konkretne informacje.

Genezy dekoracji kapiteli należy zapewne upatrywać w przenikających wpływach zdobniczych ośrodka gdańskiego lub wśród nowych pomysłów i doświadczeń napływających wraz z migrującymi rzemieślnikami⁷. Do takich rozwiązań należy ośmiościenny kształt nóg szafy zamkowej, pokrewny w proporcjach, a jednak zindywidualizowany i odmienny od typowego rozwiązania w postaci tocznej, spłaszczonej nogi szafy elbląskiej.

2. Dekoracja snycerska kapitelu. Fot. A. Ring & B. Tropiło / Woodcarving on the capitals. Photo A. Ring & B. Tropiło

znane z bogatych układów intarsji kwiatowych na meblach holenderskich.

Silne analogie wykazują kapitele szafy elbląskiej (nr inw. MNG/sD/231/Mb) ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku, które mają wprawdzie kształt niedużych wazonów, jednak umieszczone na nich pojedyncze kwiaty z lodygami prezentują podobny, nieskomplikowany zamysł zdobniczy⁶.

Dekoracja snycerska w postaci kapiteli, tak typowa dla szaf holenderskich czy szaf z pracowni gdańskich, w przypadku mebli z kręgu elbląskiego nie jest cechą wyróżniającą. Jeżeli w ogóle występuje, to charakterystyczne są jej drobne proporcje nie tylko w stosunku do szerokości podkreślonych zazwyczaj intarsją pilastrów, ale przede wszystkim w odniesieniu do dużej powierzchni przodu mebla.

Zastosowany w programie zdobienia szafy (nr inw. ZKW/170) motyw rzeźbionych kartuszy, które mają wyłącznie charakter dekoracyjny, zasadniczo różni się od wypełnionych treścią elementów zdobniczych w postaci pojedynczych, rzeźbionych lub wykonanych techniką intarsji, herbów umieszczanych na meblach jako znaki własnościowe. Określały

3. Dekoracja intarsją na skrzydle drzwi. Fot. A. Ring & B. Tropiło / Marquetry on the double doors. Photo A. Ring & B. Tropiło

4. Układ intarsji na przedniej ścianie mebla.
Wyk. P. Kubiak / Arrangement of the marquetry
on the front of the armoire. P. Kubiak

Kształt płycin na skrzydłach drzwi i na bokach szafy zamkowej w formie wielokąta wpisanego w prostokąt, jak również silnie zgeometryzowany rysunek biegu dekoracyjnych listew profilowych o wydłużonych prostych odcinkach i licznych załamaniach wskazują na wpływy rozwiązań dekoracji płycin stosowanych przez stolarzy z kręgu meblarstwa toruńskiego⁸. Skromnym odpowiednikiem toruńskiego, bogatego zazwyczaj opracowania narożników prostokątnego pola zamykającego kompozycję płycinową w egzemplarzu ze zbiorów Zamku stała się wyraźnie wyeksponowana konstrukcja ramowa, w której wykorzystano naturalne walory rysunku słoju drewna jesionowego.

Jasnego forniru z jesionu ciętego pod różnymi kątami użył także wykonawca tej szafy w intarsjach wstęgowo-cęgowych, które występują nie tylko w postaci dekoracji pilastrowych, ale również na wewnętrznych powierzchniach płycin oraz na płaszczyznach przodu cokołu pomiędzy pilastrami.

Kompozycje ornamentalne na płycinach skrzydeł drzwi tworzą zamknięty układ przecinających się taśm o żywym rysunku z łagodnie wygiętych esownic, z odcinków prostych, półkolistych, załamujących się wielokrotnie pod kątem prostym, symetrycznie odchylających się na boki i zakończonych liśćmi, spiętych u góry i u dołu pierścieniami intarsji z ciemnego forniru, z wiśni. Intarsje podziałów pilastrowych układają się w typowy, powtórzony trzykrotnie, rysunek lekko zwężającej się ku górze kompozycji cęgowej na podstawie prostokątnej, przewiązany u dołu i w górnej części dwoma ciemnymi pierścieniami (fornir z wiśni). Na płaszczyznach przodu cokołu prostokąty pół intarsji imitują lica tzw. pozornych szuflad. Wszystkie intarsje występują w charakterystycznych dla kręgu elbląskiego układach kompozycyjnych.

Obok motywów wstęgowo-cęgowych 0 szerokości 1-1,1 cm wprowadzono pasy intarsji z jesionu o szerokości około 3 cm, które powtarzają podziały architektoniczne mebla, a więc kształt załamujących się płycin, dwa trapezoidalne pola z przodu zwieńczenia, występy pilastrów z przodu cokołu, które uzupełniają dekorację szafy.

Zapewne jeszcze wiele mebli elbląskich przetrwało do dziś w kolekcjach muzealnych i w zbiorach prywatnych⁹. Niektóre wciąż czekają na przebadanie i na atrybucję, inne - jak omówiony wyżej egzemplarz ze zbiorów zamkowych - zostały przypisane do kręgu elbląsko-żuławskiego, w czym można odnaleźć pozytywne skutki lektury książki o meblach elbląskich¹⁰.

Połączenie omawianej szafy barokowej ze zbiorów Zamku Królewskiego w Warszawie z konkretnym kręgiem warsztatowym było utrudnione ze względu na nadzwyczaj subtelną, mało widoczną, przez co mało czytelną, dekorację omawianego egzemplarza. Analiza budowy i zdobienia mebla prowadzi jednak do wniosku, że szafa łączy w sobie cechy charakterystyczne zarówno dla tego typu sprzętów z pracowni elbląskich, jak

i z kręgu toruńskiego, a także dla wyrobów gdańskich. Czynniki te przesądzają o konieczności rozszerzenia obszaru określającego miejsce wykonania mebla

poza granice Elbląga i związania szafy nr inw. ZKW/170 ze zbiorów zamkowych z pracownią, czynną około 1730 r., w kręgu elbląsko-żuławskim.

PRZYPISY

¹ Szafka barokowa, krąg elbląsko-żuławski, ok. 1730, sosna, jesion, śliwa; zamek żelazny; szyld ze stopu cyny; wym. 248 x 209 x 66 cm, nr inw. ZKW/170. Podczas opiniowania zakupu do Zamku określona przez autorkę niniejszego artykułu jako mebel z północnych terenów Polski.

² Wyrażam serdeczne podziękowania Pani Czesławie Betlejewskiej, zastępcy dyrektora Muzeum Narodowego w Gdańsku, za życzliwe uwagi podczas pracy przy uściśleniu proveniencji szafy ze zbiorów zamkowych.

³ M. Rehorowski, *Meble elbląskie XV - XVIII stulecia*, w: „Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej” 1968, *Architektura XIII*, nr 189, s. 198.

⁴ *Ibidem*, s. 195, il. 4. Zob. też: J. Gostwicka, *Dawne szafy*, Warszawa 1981, s. 31.

⁵ Serdeczne podziękowania należą się Panu prof. dr. Stefanowi Kuczyńskiemu za konsultację w sprawie wykluczenia heraldycznego znaczenia kartuszy w dekoracji szafy zamkowej.

⁶ Zob.: C. Betlejewska, *Meble elbląskie*, Gdańsk 2004, s. 110, il. 20.

⁷ Nie bez znaczenia pozostaje zarówno fakt stałej współpracy z rzemieślnikami holenderskimi, jak i stałe kontakty handlowe z Anglią. Zob.: Rehorowski, *op.cit.*, s. 33.

⁸ Por.: J. Gostwicka, *Dawne meble polskie*, Warszawa 1965, il. 91.

⁹ Zob.: Małgorzata Korzeń-Kraśna, *Meble XVIII wieku*, Wrocław 2004, poz. kat. 194 (szafka elbląska na podstawie stołowej ze zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu).

¹⁰ Wyżej cytowana książka C. Betlejewskiej stanowi nie tylko bardzo interesującą lekturę dla badaczy i miłośników meblarstwa, ale także jest pracą bardzo potrzebną, rozszerzającą stan dzisiejszej wiedzy na temat elbląskich wyrobów meblarskich. Niewątpliwą jej zaletą jest również nadzwyczaj starannie przygotowany barwny materiał ilustracyjny. Wspomniana publikacja to obecnie najszerze opracowanie tej grupy sprzętów.

Barbara Grątkowska-Ratyńska

A BAROQUE ARMOIRE FROM THE ELBLĄG-ZULAWY
REGION IN THE COLLECTION OF THE ROYAL CASTLE
IN WARSAW

SUMMARY

The Baroque armoire which was acquired by the Royal Castle in Warsaw in 1982 is an interesting example of how the Dutch model of armoires was adapted and transformed in the Baltic region. It repeats the principals for constructing armoires, which were developed over many years: that is, it was moveable and had a pedestal resting on massive ball feet, and it had double doors and was topped with a broken arch crest of a polymorphic shape. The pedestal and broken arch crest were typical of the armoires made in this region.

The furniture's aesthetic qualities lie in the careful workmanship and judicious selection of the materials used. It is made from ash wood with plum wood veneers, which is typical of the type of wood used by cabinetmakers in the Elbląg region. It is decorated with panels of marquetry composed of a closed arrangement of crisscross bands, gentle cyma curves, straight and semicircular segments. The marquetry on the pilasters and on the pedestal consists of a ribbon-pincer design which was typical of the furniture made in the Elbląg area. Next to the panels of ash wood, the marquetry was inlaid to emphasize the architectural divisions of the armoire.

The idea of sculpted capitals, the cartouche motif, as well as the octagonal

feet of the furniture was taken from the Gdańsk armoires, however, instead of the shields which appeared on furniture made in Gdańsk, the cartouches containing small flower motifs, and which made reference to the marquetry on Dutch furniture, fulfilled only a decorative role.

The shape of the panels on the doors and sides of the armoire in the Royal Castle, which are in the shape of a polygon set in a clearly delimited rectangle with emphasized angles, as well as the strongly geometrical placement of the sectional filets are also indicative of the strong influence of the Toruń cabinetmakers.

The unusually subtle and, at first glance, unobtrusive decoration on the armoire under discussion does not immediately lead to the conclusion that the armoire contains features which are characteristic of furniture of this kind made by Elbląg cabinetmakers, Toruń cabinetmakers and also that made in Gdańsk. These factors establish the need to widen the cabinetmaking area outside the Elbląg region and to link the armoire (inv. no. ZKW/170) which is in the collection of the Royal Castle with the workshop which was active in ca. 1730 in the Elbląg Żuławy region.